

Γ.Ν. ΦΙΛΙΑΣ
Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

ΤΑ ΜΗΝΑΙΑ

1. Ορολογία και περιεχόμενο

Τὰ Μηναιῖα εἶναι τὰ λειτουργικὰ βιβλία, στὰ ὁποῖα περιέχονται οἱ ἀκολουθίες (Ἑσπερινοῦ καὶ Ὅρθρου) τῶν ἑορτῶν τοῦ ἀκίνητου ἑορτολογικοῦ κύκλου, εἴτε Δεσποτικῶν, εἴτε Θεομητορικῶν, εἴτε ἑορτῶν ἁγίων¹. Ἀποτελοῦν, ἐπομένως, μία συλλογὴ δώδεκα τόμων, ὁ τίτλος τῶν ὁποίων φέρει τὸν ὄρο «Μηναιῖο» καὶ συμπληρώνεται ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ συγκεκριμένου μηνός. Στὴν προφορικὴ λειτουργικὴ παράδοση ἀποκαλοῦνται καὶ μόνο μὲ τὸ ὄνομα ἑνὸς μηνός². Ἐπειδὴ σὲ κάθε ἀκολουθία προβλέπεται ἓνα σταθερὸ σύστημα ψαλμῶν καὶ ὠδῶν, θὰ προσθέταμε ὅτι τὰ Μηναιῖα περιέχουν τὰ κινητὰ τμήματα τῶν ἀκολουθιῶν, δηλαδὴ τὰ τροπάρια καὶ τοὺς κανόνες οἱ ὁποῖοι παρεμβάλλονται στὴν καθορισμένη στιχολογία τῆς ἡμέρας. Ἐκτός, ὁμως, ἀπὸ τὸ ὑμνογραφικὸ περιεχόμενο, στὰ Μηναιῖα καταχωρίζονται καὶ τὰ βιβλικὰ ἀναγνώσματα τοῦ Ἑσπερινοῦ (ἐὰν προβλέπονται), καθὼς καὶ ὀρισμένες τυπικὲς διατάξεις τῆς Θ. Λειτουργίας. Ὡς ἐπιπρόσθετες, θὰ μπορούσαμε νὰ χαρακτηρίσουμε στὰ Μηναιῖα τὶς ἀκολουθίες τῶν Μεγάλων Ὁρῶν τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων.

Ἐὰν θὰ ἐπιχειρούσαμε τὴν ἀναλυτικότερη καταγραφή τοῦ περιεχομένου τῶν Μηναιῶν, θὰ ἐπισημαίναμε ὅτι περιέχουν στὴ μὲν ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ τὰ στιχηρὰ τοῦ «Κύριε ἐκέκραξα», τὰ τροπάρια τῆς Λιτῆς (ἐὰν προβλέπονται), τὰ ἀπόστιχα καὶ τὸ ἀπολυτίκιο, στὴ δὲ ἀκολουθία τοῦ Ὅρθρου τὰ τροπάρια- καθίσματα (τὰ ὁποῖα ψάλλονται μετὰ τὴ στιχολογία τοῦ Ψαλτηρίου), τοὺς κανόνες μὲ τὰ καθίσματα (μετὰ τὴ Γ' ὠδή) καὶ τὸ Κοντάκιο, Οἶκο καὶ Συναξάριο (μετὰ τὴν ΣΤ' ὠδή), τὸ ἔξαποστειλάριο, τὰ στιχηρὰ καὶ (ἐὰν προβλέπονται) τὰ ἀπόστιχα τῶν Αἰνῶν μὲ τὸ δοξαστικὸ (ἐὰν, ἐπίσης, προβλέπεται, ὅποτε καὶ θεωροῦμε τὸν ὑμνογραφούμενο- διὰ τοῦ δοξαστικοῦ- ἅγιο ὡς «ἑορταζόμενο»).

Τὸ συγκεκριμένο, βεβαίως, περιεχόμενο τῶν Μηναιῶν ποικίλλει, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι στὶς μεγάλες Δεσποτικὲς καὶ Θεομητορικὲς ἑορτές, καθὼς καὶ στὶς τῶν ἑορταζομένων ἁγίων, οἱ ἀκολουθίες εἶναι πλουσιώτερες, περιέχουν δὲ (σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ἀπλούστερες ἀκολουθίες³) ἀκολουθία

¹ H. Leclercq, «Menées», *Dictionnaire d'archéologie Chrétienne et de Liturgie*, 11(I), 1933, στ. 409.

² Βλ. Ι. Φουντούλη, «Μηναιῖον», *ΘΗΕ* 8, στ. 1117.

³ Ἀκολουθώντας τὴ θέση τοῦ Γ. Ρήγα, «Τὰ ἀπαραίτητα μέρη ἐκάστης ἀκολουθίας ἁγίου εἰσὶ: Τρία στιχηρὰ προσόμοια χρησιμεύοντα ὡς ἐσπέρια, καὶ εἷς κανὼν, μετὰ τὴν γ' ὠδὴν τοῦ ὁποίου ἐν κάθισμα» (*Τυπικόν, Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν*, 1994, σ. 50).

τοῦ Μικροῦ Ἑσπερινοῦ, ἀπόστιχα, ἀναγνώσματα, ἰδιόμελα τῆς Λιτῆς, περισσότερα καθίσματα, δύο ἢ καὶ τρεῖς κανόνες, σπανίως δὲ καὶ κάποια ἰδιόμελα τροπάρια στὸ τέλος τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ὁρθρου (ὅπως, γιὰ παράδειγμα, τὰ ἰδιόμελα τροπάρια κατὰ τὴν προσκύνηση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στὴν ἑορτὴ τῆς Ὑψώσεως καὶ τὰ ἰδιόμελα κατὰ τὴ χρήση μὲ ἔλαιον τῆς κανδύλας μετὰ τὴ Δοξολογία κατὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου). Οἱ ἀτελέστερες (ἀπλούστερες) ἀκολουθίες περιορίζονται στὰ στιχηρὰ τοῦ Ἑσπερινοῦ, σὲ ἓνα μόνο κανόνα καὶ σὲ ἓνα κάθισμα μετὰ τὴν Γ΄ ὠδῆ. Σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις συμπαρατίθενται οἱ ἀκολουθίες δύο ἢ καὶ τριῶν ἑορταζομένων ἁγίων.

Στις περιπτώσεις αὐτὲς τῶν ἀπλούστερων (ἀτελέστερων) ἀκολουθιῶν, οἱ ἀκολουθίες τῶν Μηναιῶν συμπληρώνονται ἀπὸ τις ἀκολουθίες τῆς Ὀκτωήχου ἢ ἀπὸ τις ἀκολουθίες τοῦ κινητοῦ ἑορτολογικοῦ κύκλου (Τριῶδιο καὶ Πεντηκοστάριο). Σὲ ἄλλες περιπτώσεις, οἱ ἀκολουθίες τῶν Μηναιῶν παραλείπονται ἐξ ὀλοκλήρου, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν ἀκολουθία τοῦ Πάσχα, ἀλλὰ καὶ ἄλλων μεγάλων κινητῶν ἑορτῶν, κατὰ τις ὁποῖες ἀπὸ τὴν ἀκολουθία τοῦ Μηναιῶ ἀναγινώσκεται μόνο τὸ Συναξάριο τῆς ἡμέρας. Στις περιπτώσεις αὐτὲς, κατὰ τις ὁποῖες συμπλέκονται οἱ ἀκολουθίες τοῦ κινητοῦ (Τριῶδιο-Πεντηκοστάριο) μὲ τὸν ἀκίνητο κύκλο (Μηναιῶ) τῶν ἑορτῶν, προβλέπονται οἱ σχετικὲς Τυπικὲς Διατάξεις, οἱ ὁποῖες καταχωρίζονται στὰ Μηναιῶ πρὶν ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη ἀκολουθία.

2. Ἱστορικὰ στοιχεῖα περὶ τῆς διαμορφώσεως τῶν Μηναιῶν

Ἡ γένεση καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῶν Μηναιῶν δὲν εἶναι γνωστὴ, εἶναι δὲ σαφὲς ὅτι τὸ περιεχόμενό τους διαμορφώθηκε σταδιακά. Ἡ ἀρχικὴ μορφή πρέπει νὰ περιεῖχε μόνο τὰ ἀπολυτικά τῶν ἑορταζομένων ἁγίων ἢ τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν, συνοδευόμενα ἀπὸ μία ἀπλή μορφή Συναξαρίου. Αὐτὴ ἡ ἀπλή δομὴ τῶν Μηναιῶν πρέπει νὰ εἶναι ἡ μαρτυρούμενη στὸ δεύτερο τμήμα τοῦ Ὁρολογίου. Στὸν ἀρχικὸ αὐτὸ πυρῆνα ἄρχισαν νὰ προστίθενται νέες ὑμνογραφικὲς δημιουργίες, οἱ ὁποῖες ἐπήγαζαν ἀπὸ τὰ διάφορα τοπικὰ ἑορτολόγια, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη τιμὴ ποὺ ἀποδιδόταν πρὸς κάποια Δεσποτικὴ, Θεομητορικὴ ἢ ἁγιολογικὴ ἑορτὴ στις κατὰ τόπους Χριστιανικὲς Ἐκκλησίες. Ἡ ἰδιαίτερη αὐτὴ τιμὴ, στηριζόμενη καὶ αὐξανόμενη ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῆς λαϊκῆς εὐλάβειας, ἐπέφερε τὸν ὑμνογραφικὸ ἐμπλουτισμὸ τῶν Μηναιῶν. Γι' αὐτὸ ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ πυρῆνας, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δημιουργήθηκαν τὰ Μηναιῶ, εἶναι τὰ τοπικὰ Συναξάρια τῶν ἑορταζομένων ἁγίων στις διάφορες χριστιανικὲς Ἐκκλησίες⁴.

Παρὰ ταῦτα, ἡ συμπλήρωση καὶ ὀλοκλήρωση τοῦ περιεχομένου τῶν Μηναιῶν πρέπει νὰ ἐπισυμβαίνει στὴν Κωνσταντινούπολη ἤδη ἀπὸ τὸν

⁴ Βλ. H. Leclercq, ὁ.π., στ. 410.

9ο αἰ., ἴσως μάλιστα ὡς μετεξέλιξη ἑνὸς λειτουργικοῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖο ὀνομαζόταν «Τροπολόγιο»⁵. στὴν Κωνσταντινούπολη, ἄλλωστε, συντάχθηκαν προφανῶς οἱ περισσότεροι ὕμνοι τῶν Μηναιῶν⁶ (ἐκεῖ, γιὰ παράδειγμα, ἀναπτύχθηκε ἡ ὕμνογραφικὴ παραγωγή τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ), οἱ ὁποῖοι καταχωρίστηκαν στὰ λειτουργικὰ βιβλία τοῦ «Ὡρολογίου» καὶ τοῦ «Τροπολογίου», τὰ θεωρούμενα ὡς προδρομικὰ τῶν Μηναιῶν⁷. Στὴν Κωνσταντινούπολη, ἐπίσης, εἶχε ὀλοκληρωθεῖ τὸ ἔργο τῶν Συναξαρίων (τοῦ πυρήνα, ὅπως προαναφέρθηκε, τῶν Μηναιῶν) ἀπὸ τὸν Συμεὼν τὸ Μεταφραστή⁸. Στὴν ἴδια πόλη πραγματοποιήθηκε (σὲ μεταγενέστερους χρόνους) ἡ συμπλήρωση τῶν Μηναιῶν, ὥστε σὲ κάθε ἡμέρα νὰ ὑπάρχουν ὅπωςδήποτε τέσσερα στιχηρὰ στὸν Ἑσπερινὸ καὶ ἓνας κανόνας (μὲ Κάθισμα μετὰ τὴν Γ' ὠδὴ) στὸν Ὅρθρο.

Ἀποτελεῖ κοινὴ πεποίθηση τῶν ἐρευνητῶν ὅτι, ἀπὸ τὸν 10ο αἰ. τὰ Μηναιῶν συνιστοῦν τὰ βασικὰ λειτουργικὰ βιβλία γιὰ τὴν ἐπιτέλεση τῶν Δεσποτικῶν Θεομητορικῶν καὶ ἑορτῶν τῶν Ἁγίων⁹, δηλαδὴ τὰ βασικὰ λειτουργικὰ βιβλία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους¹⁰. Σὲ χειρόγραφα Μηναιῶν τοῦ 11ου αἰ. μαρτυρεῖται ἡ ἔκδοση ἑνὸς τόμου γιὰ κάθε μῆνα¹¹, ἐνῶ σὲ

⁵ A. Spanos, «Menaion» (Εἰσήγηση σὲ Συνέδριο τῆς Ἀθήνας [σχετικὰ μὲ τὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα CBM], ἡ ὁποία θα δημοσιευθεῖ προσεχῶς).

⁶ Ὅρισμένα ἐκ τῶν παλαιότερων χειρογράφων, μάλιστα, φέρουν μουσικὰ σηματοδῶνα γιὰ τὴν ὀρθὴ μουσικὴ ἀπόδοση τῶν ὕμνογραφημάτων.

⁷ Βλ. H. Husmann, «Hymnus und Troparion. Studien zur Geschichte der musikalischen Gattungen von Horologion und Tropologion», *Jahrbuch des Staatlichen Instituts für Musik Forschung Preussischen Kultur-besitz*, Berlin, 1971, σσ. 7–86· A. Wade, «The Oldest Iadgari: The Jerusalem Tropologion, V–VIII c.», *Orientalia Christiana Periodica*, 50 (1984), σσ. 451–456.

⁸ Ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ ἐπὶ τοῦ θέματος πορίσματα τῆς μελέτης τῆς N. Patterson-Ševčenko, «Canon and calendar: the role of a ninth-century hymnographer in shaping the celebration of the saints», στὸ *Byzantium in the Ninth Century: Dead or Alive? Papers from the Thirtieth Spring Symposium of Byzantine Studies, Birmingham, March 1996*, ed. L. Brubaker, Aldershot, 1998, σσ. 101–114.

⁹ Βλ. R. Taft, *The Byzantine Rite. A Short History*, [American Essays in Liturgy Series], Collegeville, 1992, σ. 58.

¹⁰ Ἀπὸ τὴν βιβλιογραφία περὶ τῆς σημασίας τῶν Μηναιῶν ὡς τῶν βασικῶν λειτουργικῶν βιβλίων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους, ἐπιλέγουμε τὶς ἀκόλουθες ἀναφορές: *Lexikon für Theologie und Kirche*, ed. W. Kasper [et al.], vols. 1–11, Freiburg, 1993–2001, τόμ.7, σ.95· Ἰ. Φουντούλη, *Λειτουργικὴ Α'. Εἰσαγωγή στὴ Θεία Λατρεία*, Θεσσαλονίκη 2004⁴, σσ. 85–86· J. Noret, «Ménologes, synaxaires, ménées. Essai de clarification d'une terminologie», *Analecta Bollandiana*, 86 (1968), σσ. 21–24· Θ. Θέμελη, «Τὰ Μηναιῶν ἀπὸ τοῦ ΙΑ' μέχρι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* 30 (1931), σσ. 287–312, 348–387, 520–566.

¹¹ Βλ. τοὺς κώδικες «Λεσβιακὸς Λειμῶνος 11», «Ἱεροσολυμιτικὸς Σαββαϊτικὸς 70», «Σιναϊτικὸς ἑλληνικὸς 620».

ἄλλα χειρόγραφα μαρτυρεῖται ἡ παράθεση- σὲ ἓνα τόμο- δύο ἢ καὶ περισσοτέρων μηνῶν¹².

Οἱ διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις αὐτὲς ἐπισυμβαίνουν σὲ ἐποχές, κατὰ τὶς ὁποῖες στὴν Κωνσταντινούπολη εἶχε ἐπικρατήσει τὸ μοναστικὸ Τυπικὸ, τὸ προερχόμενο ἀπὸ τὸ ἱεροσολυμιτικὸ Τυπικὸ τοῦ ἀγίου Σάββα· ἐπομένως, ἀναφερόμαστε σὲ ἐποχές μεταγενέστερες τῆς εἰκονομαχίας. Οἱ μοναστικὲς παρεμβάσεις στὰ Μηναιῖα ἀποδεικνύονται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι, στὴν ἐνοριακὴ λειτουργικὴ πράξη (στὸ λεγόμενο Ἀσματικὸ Τυπικὸ) δὲν προβλέπονταν στιχηρὰ καὶ κανόνες. Γνωρίζομε ὅτι ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης (+1429) εἰσήγαγε (στὸ ἀσματικὸ Τυπικὸ) ἐπιλεκτικῶς κάποια τροπάρια καὶ κανόνες ἀπὸ τὰ Μηναιῖα· ὁρισμένα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἦσαν μᾶλλον ξένα πρὸς τὸ Ἀσματικὸ Τυπικὸ, ὡς προερχόμενα ἀπὸ τὴ μοναστικὴ παράδοση¹³. Θὰ πρέπει, ἐπίσης, νὰ σημειωθεῖ ὅτι τμήματα τοῦ περιεχομένου τοῦ λειτουργικοῦ βιβλίου τοῦ *Τυπικοῦ* ἐνσωματώθηκαν στὴν ἔκδοση τῶν Μηναιῶν· τὰ τμήματα αὐτά- στὴν ἐκδεδομένη μορφή τους- παρατίθενται συνήθως μὲ χαρακτηριστὴς κόκκινου χρώματος.

Ὡς πρὸς τὶς παρεμβάσεις (προσθαφαιρέσεις) στὸ περιεχόμενο τῶν Μηναιῶν, φαίνεται ὅτι τὸ κριτήριον ὑπῆρξε τὸ ὄνομα τοῦ ὑμνογράφου· ἐὰν, δηλαδή, τὸ ὄνομα αὐτὸ ἦταν γνωστὸ καὶ καθολικῶς ἀποδεκτό (τὸ ὄνομα τοῦ ὑμνογράφου καθίστατο, συνήθως, γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἀκροστιχίδα τοῦ Ὁρθρου), ἡ ἀκολουθία πού εἶχε συγγράψει ὁ συγκεκριμένος ὑμνογράφος ἐνσωματωνόταν στὸ περιεχόμενο ἑνὸς Μηναιῶν, ἐκτοπίζοντας κάποια ἄλλη παλαιότερη καὶ ἀγνώστου ὑμνογράφου. Τὸ γεγονός αὐτὸ τῆς προτεραιότητος- κατὰ τὴν ἐπιλογή τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ Μηναιῶν- κάποιου φημισμένου ὑμνογράφου ἔναντι ἑνὸς ἄλλου λιγότερο γνωστοῦ ἐπισημαίνει ἡ ἀκόλουθη διάταξη τοῦ Τυπικοῦ τῆς Βενετίας τοῦ 1691:

Ἰστέον δὲ καὶ τοῦτο, ὡς εἶπερ ἔχει τὸ μηναιῖον ἐν μνήμῃ ἀγίου τινὸς κανόνας, διαφόρων ποιητῶν, εἰ μὲν ἔστι κανὼν ὁ τοῦ κῦρ Κοσμᾶ (πρόκειται περὶ τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ), προκριτέος· Εἰ δὲ τοῦ Κῦρ Ἰωάννου (Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ) καὶ ἐτέρων, τοῦ Ἰωάννου, προκρίνεται. Εἰ δὲ τοῦ Κῦρ Θεοφάνους

¹² Βλ. τοὺς κώδικες «Σιναΐτικὸ ἑλληνικὸ 607» τοῦ 9ου-10ου αἰ., ὁ ὁποῖος περιέχει τοὺς μῆνες Μάρτιο- Ἀπρίλιο· «Μετεώρων Μεταμορφώσεως 150» τοῦ 11ου αἰ., ὁ ὁποῖος περιέχει τοὺς μῆνες Μάϊο ἕως Αὐγούστο· «EBE 562» τοῦ 12ου αἰ., ὁ ὁποῖος περιέχει τοὺς μῆνες Ἰούνιο ἕως Ἰούλιο· «Ἱεροσολυμιτικὸ σαββαΐτικὸ 72» τοῦ 12ου αἰ., ὁ ὁποῖος περιέχει τοὺς μῆνες ἀπὸ Ἀπρίλιο ἕως Ἰούνιο καὶ «Παρισινὸ ἑλληνικὸ 1775», ὁ ὁποῖος περιέχει τοὺς μῆνες Μάϊο ἕως Αὐγούστο.

¹³ Βλ. τὶς ἐπισημάνσεις τοῦ Ο. STRUNK, «The byzantine Office at Hagia Sophia», *Dumbarton Oaks Papers*, 9 (1956), σσ. 175–202. Οἱ ἐκδόσεις τοῦ Ἀσματικοῦ Ἑσπερινοῦ καὶ Ὁρθρου ἀποδεικνύουν ὅτι ὁρισμένοι Κανόνες τῶν Μηναιῶν δὲν ἦσαν συμβατοὶ μὲ τὴν ἀσματικὴ παράδοση: βλ. Π. Τρεμπέλα, *Μικρὸν Ἐνχολόγιον. Τόμος Β΄. Αἱ Ἀκολουθίαι καὶ τάξεις Ἀγιασμοῦ ὑδάτων, Ἐγκαινίων, Ὁρθρου καὶ Ἑσπερινοῦ κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις ἰδίᾳ κώδικας*, Ἀθήναι 1992², σσ. 183–214· R. Taft, *The Liturgy of the Hours in East and West: the origins of the Divine Office and its meaning for today*, Collegeville, 1986, σ. 281–283.

(Θεοφάνους τοῦ Γραπτοῦ) καὶ ἑτέρων, ὁ τοῦ Κῦρ Θεοφάνους προκρίνεται, προτιμητέος γάρ ἐστι τῶν ἄλλων. Εἰ δὲ τοῦ Κῦρ Ἰωσήφ (Ἰωσήφ τοῦ ὕμνογράφου), οὗτος τῶν λοιπῶν προτετίμηται ποιητῶν. Τούτων δὲ μὴ ὄντων οἱ τοῦ Κῦρ Ἰωάννου. Αὐτῶν δὲ μὴ τυγχανόντων, οἱ τοῦ Κῦρ Θεοφάνους. Ἀπάντων δὲ τούτων, οἱ τοῦ κῦρ Ἰωσήφ, τῶν λοιπῶν ἀπάντων προκρίνονται¹⁴.

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι οἱ ἀκολουθίες, οἱ προερχόμενες ἀπὸ τῆ γραφίδα φημισμένων ὕμνογράφων, ἐτύγχαναν προτιμήσεως ὡς περιεχόμενα τῶν Μηναιῶν καὶ γιὰ τὸν πρόσθετο λόγο τῆς παροχῆς πλούσιων πληροφοριῶν γιὰ τὰ ἐορταζόμενα ἱερὰ πρόσωπα.

3. Σχόλια περὶ τοῦ περιεχομένου

Οἱ διαφορετικοὶ τύποι τῶν Μηναιῶν διακρίνονται σὲ τέσσερις κατηγορίες: τὰ «ἀρχαῖκὰ περιφερειακά», τὰ «ἀρχαῖκὰ μητροπολιτικά», τὰ «ἀνανεωμένα» καὶ τὰ «νεο-σαββαϊτικά»¹⁵. Ὡς «περιφέρεια» νοεῖται ἡ σιναϊτικὴ καὶ ἑλληνοϊταλικὴ χειρόγραφη παράδοση τῶν Μηναιῶν, ἡ ὁποία φθάνει ἕως τὸν 10ο αἰ. Τοὺς 11ο-12ο αἰ. τοποθετεῖται ἡ «μητροπολιτικὴ» παράδοση τῶν Μηναιῶν, ἐνῶ ὁ «ἀνανεωμένος» τύπος ποὺ ἀκολουθεῖ (ἕως τὸν 14ο αἰ.) προσεγγίζει τὴ σύγχρονη μορφή τῶν Μηναιῶν. Τὰ «νεο-σαββαϊτικά» Μηναιῶν ἀποτελοῦν τὶς ἀποδείξεις μιᾶς ἱεροσολυμιτικῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ λειτουργικοῦ τύπου, ἡ ὁποία (ἐπίδραση) ἔδωσε στὰ Μηναιῶν τὴν τελικὴ τους μορφή.

Λόγω τῆς μακρᾶς καὶ βαθμιαίας ἐξελίξεώς τους, τὰ Μηναιῶν χαρακτηρίζονται ἀπὸ ποικιλία ὕλικου, ἄλλοτε μὲν ἀρίστης, ἄλλοτε ὅμως μέτριας ποιότητας. Στὰ ὕμνογραφήματα τῆς ἀρίστης ποιότητας θὰ πρέπει νὰ συγκαταλεγοῦν οἱ ἀκολουθίες τῶν μεγάλων Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἐορτῶν, καθὼς καὶ οἱ ἀκολουθίες κάποιων ἁγίων, οἱ ὁποῖες ἔχουν γραφεῖ ἀπὸ διάσημους ὕμνογράφους, ὅπως ὁ Ρωμανὸς ὁ Μελωδός, ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς καὶ ὁ Κοσμᾶς Μαΐουμᾶ. Στὰ ὕμνογραφήματα μέτριας ποιότητας συγκαταλέγονται τὰ μεταγενέστερα, αὐτὰ τὰ ὁποῖα συντέθηκαν γιὰ τὴ συμπλήρωση τῶν ἀκολουθιῶν τῶν Μηναιῶν καὶ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν, συνήθως, κακέκτυπα τῶν παλαιότερων.

Θὰ πρέπει, βεβαίως, νὰ τονιστεῖ ὅτι τὸ κοινὸ διάγραμμα τῶν ἀκολουθιῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ κοινὰ μέτρα καὶ θέματα τῶν ἐπιμέρους ὕμνων ἐξασφαλίζουν στὸ περιεχόμενο τῶν Μηναιῶν μιὰ σχετικὴ ὁμοιογένεια¹⁶.

¹⁴ Τυπικὸν σὺν Θεῷ ἁγίῳ, περιέχον πᾶσαν τὴν διάταξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας τοῦ χρόνου ὅλου. Νεωστὶ τυπωθὲν, καὶ ἐπιμελῶς διορθωθὲν παρὰ Γεωργίου ἱεροδιακόνου Μαϊώτου τοῦ ἐκ Κυδωνίας τῆς Κρήτης, Βενετία 1691, σ. 15.

¹⁵ βλ. R. KRIVKO, «A Typology of Byzantine Office Menaia of the Ninth–Fourteenth Centuries», στὸ *Scrinium 7-8 = Ars Christiana: In Memoriam Michail F. Murianov*, edited by R. Krivko, B. Louri, A. Orlov, Part two, Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2011–2012, pp. 3–68.

¹⁶ Ὅπως ἔχει παρατηρηθεῖ, «τὰ ὕμνογραφικὰ κείμενα τῶν Μηναιῶν ἀποτελοῦν σύνθεση ἁγιογραφικῶν, ἁγιολογικῶν καὶ ποιητικῶν στοιχείων» (N. Patterson–Ševčenko, «The Evergetis Synaxarion and the celebration of a saint in twelfth-century art and liturgy», στὸ

Εἶναι προφανές ὅτι τὸ περιεχόμενο τῶν Μηναιῶν καλεῖται συνεχῶς νὰ ἐμπλουτίζεται, ἐφόσον προστίθενται νέοι ἅγιοι στὸ ἐορτολόγιο ἢ νέες τοπικὲς ἐορτές, γιὰ τὶς ὁποῖες συγγράφονται νέες ἀκολουθίες. Ἀλλὰ καὶ παλαιότερες ἀκολουθίες τῶν Μηναιῶν, οἱ ὁποῖες ἦσαν ἡμιτελεῖς, συμπληρώνονται ἀπὸ σύγχρονους ὑμνογράφους μὲ ἐπιμέρους ἐκδόσεις (τὶς λεγόμενες φυλλάδες)· οἱ ἀκολουθίες αὐτὲς ψάλλονται σήμερα εἴτε παράλληλα μὲ τὶς ἀκολουθίες τῶν Μηναιῶν, εἴτε αὐτοτελῶς.

Τὸ περιεχόμενο τῶν Μηναιῶν ἔχει μεταφραστῆ σὲ λειτουργικὲς γλῶσσες ὁμοδόξων λαῶν (σλαβωνικὲς¹⁷ καὶ ρουμανικὲς μεταφράσεις), ἀλλὰ καὶ στὶς σύγχρονες διαδεδομένες εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, μάλιστα, ὅτι στὶς γλῶσσες τῶν ὁμοδόξων σλαυοφώνων καὶ ἀραβοφώνων λαῶν, ὁ τίτλος «Μηναιῶν» διασώζεται μὲ μικρὲς παραλλαγές¹⁸.

4. Περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν Μηναιῶν

Ἡ ἐκδοσὴ τῶν Μηναιῶν δὲν ἀπετέλεσε προτεραιότητα γιὰ τοὺς ἐκδότες τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τοῦ Βυζαντίου. Καὶ τοῦτο διότι τὰ Μηναιῶνα εἶχαν, κατὰ βάσιν, ἰδιωτικὸ χαρακτήρα (ὑπὸ τὴν ἔννοια ἀυξομοιώσεων τοῦ περιεχομένου τους μέσα ἀπὸ ἰδιωτικὲς πρωτοβουλίες, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ὑπάρχουν οὔτε δύο Μηναιῶνα παντελῶς ὅμοια), ἀλλὰ καὶ πολυάριθμη χειρόγραφη παράδοση, γεγονόςς τὸ ὁποῖο καθιστοῦσε (καὶ καθιστᾶ ἀκόμα) ἀδύνατη τὴν κριτικὴ ἐκδόσή τους¹⁹. Λόγω, ἄλλωστε, τῶν παραλλαγῶν τοῦ περιεχομένου τους, δὲν ὑπάρχουν ἀναλυτικὲς περιγραφὲς τοῦ περιεχομένου τῶν χειρογράφων Μηναιῶν στοὺς διαφόρους καταλόγους τῶν Βιβλιοθηκῶν.

Ἡ πρώτη ἔντυπη ἐκδοσὴ τῶν Μηναιῶν πραγματοποιήθηκε στὴ Βενετία κατὰ τὰ ἔτη 1526-1533 ἀπὸ τοὺς Ἄνδρῆα καὶ Ἰάκωβο Σπινέλλη. Τὸ 1548 ἄρχισε δεύτερη ἐκδοσὴ τῶν Μηναιῶν «παρὰ Βαρθολομαίῳ τῷ Ἰαννίνῳ», ἡ ὁποία ὀλοκληρώθηκε μὲ τὴ χορηγία τοῦ Ἄνδρῆα Σπινέλλη τὸ 1596. Βασικὸς ἐπιμελητὴς τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς ὑπῆρξε ὁ πρωτοπαπᾶς Ναυπλίου Νικόλαος ὁ Μαλαξός, ὁ ὁποῖος ἐπέφερε κάποιες διορθώσεις καὶ ἀπεκατέστησε τὸ κείμενο τῆς πρώτης ἐκδόσεως, τὸ ὁποῖο εἶχε ὑποστῆι φθορές. Ὅπως ἔγραφε ὁ Ἀντώνιος ὁ Ἐπαρχος σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Διονύσιο Β΄ περὶ τῆς ἐν λόγω ἐκδόσεως, ὁ

συλλογικὸ ἔργο τῶν M. Mullett & A. Kirby (eds.), *Work and Worship at the Theotokos Evergetis 1050–1200*, [Belfast Byzantine Texts and Translations 6.2], Belfast, 1997, σσ. 386–399, ἐπὶ τοῦ θέματος σ. 386).

¹⁷ Εἰδικότερα περὶ τῶν σλαυονικῶν μεταφράσεων τῶν Μηναιῶν, βλ. R. KRIVKO, «A Typology of Byzantine Office Menaia of the Ninth–Fourteenth Centuries», στὸ *Scrinium* 7-8 = *Ars Christiana: In Memoriam Michail F. Murianov*, edited by R. Krivko, B. Louri, A. Orlov, Part two, Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2011–2012, pp. 3–68.

¹⁸ Βλ. R. Charon, *Le rite byzantin dans les patriarchats melchites*, Rome 1908, σ. 85.

¹⁹ A. Spanos, «Menaion» .

Νικόλαος Μαλαξός «διεφθορότων τῶν πρωτοτύπων ἐπληρωθῆσαν πάντα καὶ εἰς τὸ ὑγιέστατον ἀποκατέστησεν»²⁰. Οἱ μεταγενέστερες ἐκδόσεις τῶν Μηναιῶν στηρίχθηκαν, κατὰ βάσιν, στὶς δύο αὐτὲς ἀρχικὲς ἐκδόσεις καὶ ἀποτελοῦν ἐκδόσεις ἰδιωτικῶν πρωτοβουλιῶν, οἱ ὁποῖες διορθώνουν μὲν κάποια τυπογραφικὰ σφάλματα τῶν ἀρχικῶν ἐκδόσεων, προσθέτουν ὅμως καὶ νέα στοιχεῖα στὸ περιεχόμενο τῶν Μηναιῶν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργοῦνται νέα σφάλματα ποὺ διαιωνίστηκαν ἕως τὶς μεταγενέστερες καὶ σχεδὸν σύγχρονες ἐκδόσεις.

Ἡ σημαντικότερη προσπάθεια νὰ ἀποκαθαρθεῖ καὶ νὰ συμπληρωθεῖ τὸ περιεχόμενο τῶν Μηναιῶν, καθὼς καὶ νὰ διορθωθοῦν τὰ ὑπάρχοντα σφάλματα, πραγματοποιήθηκε τὸν 19ο αἰώνα ἀπὸ τὸν ἱερομόναχο Βαρθολομαῖο Κουτλουμουσιανὸ τὸν Ἰμβριο (1772-1852), ὁ ὁποῖος εἶχε διατελέσει σχολάρχης τῆς Ἀθωνιάδας Σχολῆς, καθηγητὴς τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας καὶ διευθυντὴς τῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης²¹. Ὁ Βαρθολομαῖος ἀνέλαβε τὸ συγκεκριμένο ἔργο πρὸς ἐπανέκδοση τῶν Μηναιῶν μὲ τὴν προτροπὴ ἀρχικῶς, μὲν, τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίνου Α΄ τοῦ ἀπὸ Σιναίου, ἀργότερα δὲ τῶν διαδόχων τοῦ Γρηγορίου ΣΤ΄ καὶ Ἀνθίμου Ε΄. Ἡ μέθοδος τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ ἦταν συγκεκριμένη: στηρίχθηκε σὲ προγενέστερές του ἐκδόσεις τῶν Μηναιῶν, ἐκμεταλλούμενος τὶς διορθώσεις τοῦ Δωροθέου Βουλισμᾶ, ἐπιστρατεύοντας τὶς δικές του γλωσσικὲς, θεολογικὲς καὶ ὑμνογραφικὲς γνώσεις, ἀλλὰ καὶ στηριζόμενος σὲ παλαιότερα χειρόγραφα Μηναιῶν τοῦ 15ου αἰώνα ἀπὸ τὴ Μονὴ Κουτλουμουσίου²², καθὼς καὶ τοῦ 12ου αἰώνα ἀπὸ τὴ Σωζόπολη καὶ τὴ Μονὴ τῆς Χάλκης.

Εἰδικότερα, ὁ Βαρθολομαῖος προσπάθησε νὰ ἐντοπίσει καὶ διορθώσει τὰ διάφορα τυπογραφικὰ καὶ ἄλλα σφάλματα, νὰ ἀποκαταστήσει τὸ μέτρο σὲ τροπάρια καὶ τὴν ἀκροστιχίδα σὲ ὀρισμένους κανόνες, ἀλλὰ καὶ νὰ προσθέσει καὶ ἀφαιρέσει τροπάρια καὶ κανόνες. Τὰ Συναξάρια τῶν Μηναιῶν διόρθωσε μὲ βάση τὸν «Συναξαριστὴ» τοῦ διδασκάλου του, τοῦ ἀγ. Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου. Ἐπειδὴ ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου ΣΤ΄ εἶχε συνταχθεῖ τὸ Τυπικὸ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὁ Βαρθολομαῖος ἐκμεταλλεύτηκε τὴν ἐν λόγῳ ἔκδοση καὶ κατεχώρισε στὴν ἀρχὴ τῆς κάθε ἀκολουθίας τῶν Μηναιῶν ὅσα στοιχεῖα ἐκ τοῦ Τυπικοῦ αὐτοῦ ἀφοροῦσαν στὴ συγκεκριμένη ἀκολουθία. Στὸν πρῶτο τόμο τῶν Μηναιῶν (στὸ Μηναιῖο τοῦ Σεπτεμβρίου), ὁ ὁποῖος ἐξεδόθη τὸ 1843 στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ Βαρθολομαῖος ἐξηγεῖ

²⁰ Ε. Παντελάκη, «Τὰ λειτουργικὰ βιβλία τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας», *Νέα Σιών* 26 (1931), σ. 210.

²¹ Χ. Κτενᾶ, *Ἡ σύγχρονος Ἀθωνιάς Σχολὴ καὶ οἱ ἐν αὐτῇ διδάξαντες ἀπὸ τοῦ 1845-1916*, ἐν Αθήναις 1930, σ. 10ἔξ.

²² Βλ. Μ Γεδεών, *Ὁ Ἄθως*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1885, σ. 234.

λεπτομερῶς σὲ ἐκτενῆ Πρόλογο τὰ σχετικά μὲ τὴ διορθωτικὴ καὶ ἐκδοτικὴ τοῦ προσπάθεια.

Τὸ ἔργο, ὅμως, τῆς διορθώσεως τῶν Μηναιῶν ἦταν τεράστιο καὶ ἡ ἀνάληψή του ἀπὸ ἓνα καὶ μόνον πρόσωπο (ἂν καὶ ἐξαιρετικὰ ἱκανό), στηριζόμενο σὲ μικρὸ ἀριθμὸ χειρογράφων καὶ μὲ τὰ πενιχρὰ μέσα τῆς ἐποχῆς, δὲν ἀπέφερε τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα, ἂν καὶ βελτίωσε αἰσθητῶς τὸ περιεχόμενο τῶν Μηναιῶν. Ἡ μεταγενέστερη ἔρευνα (βλ. κυρίως τὴ σφοδρὴ κριτικὴ τοῦ ἀγιορείτη Προκόπιου τοῦ Δενδρινοῦ) ἀποδεικνύει ὅτι κάποιες ἀπὸ τὶς διορθώσεις τοῦ Βαρθολομαίου εἶναι ἀμφιβόλου ὀρθότητος, ἂν καὶ οἱ ὑποστηρικτὲς τοῦ ἔργου (μὲ κυριότερους τὸν Σαμουὴλ τὸν Κύπριο καὶ τὸν ἱερομόναχο Λεόντιο) θεωροῦν ὅτι τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν ἔχει καθοριστικὴ σημασία γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν λαθῶν στὰ Μηναιῶ.

Τὸ 1932, ἐπὶ Πατριαρχείας Φωτίου Β΄ καὶ ἐπὶ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου τοῦ ἀπὸ Τραπεζοῦντος, συστήθηκε πατριαρχικὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἀναθεώρηση τῶν λειτουργικῶν βιβλίων· τὸ πρόγραμμα αὐτὸ περιέλαβε καὶ τὴ διόρθωση τῶν Μηναιῶν. Τὸ ἔργο τῆς ἐπιτροπῆς περιελάμβανε τὴ διόρθωση τῶν τυπογραφικῶν, συντακτικῶν, γραμματικῶν καὶ δογματικῶν σφαλμάτων τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ἔργο τὸ ὁποῖο ἔμελε νὰ πραγματοποιηθεῖ διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν ἐντύπων μὲ τὰ χειρόγραφα, ὥστε (ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συγκρίσεως αὐτῆς) νὰ ἀποκατασταθεῖ τὸ ἀρχικὸ κείμενο καὶ νὰ προστεθοῦν νέα ἀπολυτίκια, καθίσματα, στιχηρὰ καὶ ἀπόστιχα πρὸς συμπλήρωση τῶν κενῶν (ὅπου ὑπῆρχαν). Ἀμετάβλητα ἐπρόκειτο νὰ παραμείνουν τὰ Συναξάρια τῶν Μηναιῶν, ἐνῶ προβλεπόταν ἡ ἔκδοσις σὲ ἰδιαίτερο τόμο- ἀκολουθιῶν νεοτέρων ἀγίων καὶ νεομαρτύρων. Τὸ ἔργο τῆς ἐπιτροπῆς ἐγνώρισε ἐξαιρετικὴ χρονοτριβή, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπισυμβεῖ ὁ Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος καὶ τὸ ἐν λόγῳ ἔργο νὰ ἀνασταλεῖ ὀριστικῶς.

Ἡ ἔκδοσις τοῦ Βαρθολομαίου τοῦ Κουτλουμουσιανοῦ ἐγνώρισε ἀνατυπώσεις τόσο στὴ Βενετία, ὅσο καὶ στὴν Ἀθήνα, μὲ κυριότερες τὶς ἐκδόσεις τοῦ «Φοίνικος» (1885 καὶ ἐξῆς) καὶ τὴν εὐχρηστὴ ἔκδοσις τοῦ Μ. Σαλίβερου, στὴν ὁποία ὅμως παρεισέφρυσαν ἀρκετὰ σφάλματα. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τοῦ γεγονότος αὐτοῦ εἶναι ἡ β΄ ἔκδοσις τοῦ Μηναιῶ τοῦ Ἀπριλίου (1949), στὴν ὁποία ὁ ἱερεὺς Ν. Παπαδόπουλος προσέθεσε κανόνες καὶ τροπάρια ἀπὸ κώδικες τῶν Ἀθηνῶν, ἀμφιβόλου ὅμως λειτουργικῆς χρησιμότητος. Τὸ 1960-61, οἱ ἐκδόσεις «Φῶς» προσέφεραν μίαν καλαίσθητη ἔκδοσις τῶν Μηναιῶν, ἡ ὁποία ὅμως περιελάμβανε (ἀτυχῶς) πολλὰ παλαιότερα καὶ νεότερα σφάλματα. Ἡ ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ἄρχισε τὸ 1959) εἶχε ὡς ἀρχὴ τὴν ἀκριβῆ ἀνατύπωση τῆς ἐκδόσεως τοῦ Βαρθολομαίου, χωρὶς τὶς παραμικρὲς προσθήκες ἢ ἀφαιρέσεις καὶ μὲ στόχο τὴν ἔκδοσις ἀκολουθιῶν νεομαρτύρων καὶ νεοφανῶν ἀγίων σὲ ἰδιαίτερο τόμο.

Ἡ ἔκδοση (τέλος) τῶν Μηναιῶν στὴ Ρώμη (1888-1901) ἔγινε μὲ δαπάνες τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας σὲ ἕξι τόμους, ἀνὰ δύο μῆνες ἕκαστος, γιὰ νὰ καλυφθοῦν οἱ λειτουργικὲς ἀνάγκες τῶν ἑλληνοϊταλικῶν κοινοτήτων τῆς Νοτίου Ἰταλίας καὶ Σικελίας, καθὼς καὶ τῶν οὐνιτικῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς. Τὴν πρωτοβουλία τῆς ἐκδόσεως εἶχε ὁ καρδινάλιος Pitra καὶ ὡς βάση τέθηκε ἡ ἀρχικὴ ἔκδοση τῆς Βενετίας ἀπὸ τὸν Βαρθολομαῖο. Ἡ ὑπαρξη, ὅμως, σημαντικοῦ ἀριθμοῦ χειρογράφων Μηναιῶν στὶς βιβλιοθηκὲς τοῦ Βατικανοῦ καὶ τῆς Κρυπτοφέρρης συνέβαλε στὴ διόρθωση σφαλμάτων τῆς ἀρχικῆς ἐκδόσεως καὶ ἐπέτρεψε τὴν προσθήκη κανόνων, τυπικῶν καὶ κοντακίων, ἐνῶ τὰ ποιητικὰ κείμενα διαιερέθησαν σὲ στίχους μὲ ἀστερίσκους.

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Τὶ θὰ ἀνέμενε σήμερα ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἀπὸ μία ἐπανέκδοση τῶν Μηναιῶν; Ἴσως θὰ ἀνέμενε τὸ πρωταρχικὸ ἐπίτευγμα τῆς συγκεντρώσεως ὅλων τῶν χειρογράφων Μηναιῶν, τὰ ὁποῖα (κατὰ καιροῦς) ἀπετέλεσαν τὴν βάση τῶν διαφόρων ἐκδόσεων. Παρόμοια προσπάθεια θὰ πρέπει νὰ ἐκμεταλευτεῖ τὶς συλλογὲς χειρογράφων Μηναιῶν, ὅπως αὐτὴ τοῦ Γερασίμου Μαζαράκη, στὸ ἔγκριτο περιοδικὸ τῆς Ἀλεξάνδρειας «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» τὸ 1931, μὲ τίτλο «Τὰ Μηναιῶ ἀπὸ τοῦ ια' μέχρι τοῦ ιγ' αἰῶνα», στὴν ὁποία (συλλογὴ) ἐκτίθενται τὰ σημαντικότερα Μηναιῶ τῆς Σιναϊτικῆς βιβλιοθήκης, μὲ λεπτομερῆ καταγραφή τοῦ περιεχομένου τους.

Μία ἐπανέκδοση τῶν Μηναιῶν θὰ ἔπρεπε (κατὰ πρῶτον) νὰ ἀποσκοπεῖ στὴν ποιητικὴ παρουσίαση τῶν ὕμνων τῶν Μηναιῶν, οἱ ὁποῖοι δυστυχῶς δὲν ἔχουν ἐκδοθεῖ στὴν ποιητικὴ τους μορφή. Τὸ περιεχόμενον τῶν Μηναιῶν εἶναι τμῆμα τῆς λειτουργικῆς τέχνης καὶ ὡς παρόμοιο τμῆμα μελετήθηκε ἀπὸ τοὺς κορυφαίους ἐρευνητὲς τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας, ἐνῶ καὶ ὡς παρόμοιο ἀπορρίφθηκε ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ διαφωτισμό, ὁ ὁποῖος εἶχε σοβαροὺς λόγους νὰ θεωρεῖ τὴν βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ ποίηση ὡς ἀνταγωνιστικὴ τῆς ἀντίστοιχης ἀρχαιοελληνικῆς. Μία ἐπανέκδοση, ἐπομένως, τῶν Μηναιῶν συναρτᾶται μὲ τὴν ἐπανακάλυψη τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς τῆς ρωμαϊκῆς ἀνατολῆς καὶ, στὸ βάθος, συναρτᾶται μὲ τὴν πνευματικὴ παρακαταθήκη τοῦ ὀρθόδοξου φρονήματος, τὸ ὁποῖο διαπνέει τὴν ἱστορία καὶ τὴν ὑπαρξη τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς ὀρθόδοξης ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας.